

Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Fen Bilimleri Enstitüsü

Gaziosmanpaşa Bilimsel Araştırma Dergisi

Dergiye Geliş Tarihi: 12.08.2013

Yayına Kabul Tarihi: 04.09.2013

Baş Editör: Naim Çağman

Danışman Editör: Cuma Akbay

TRA I Bölgesindeki Çiftçilerin Riske Karşı Tutumları Açısından Sosyo-Ekonomik Özellikleri*

Emine İKİKAT TÜMER^{a,†} (2katumer@gmail.com)
Avni BİRİNCİ^b (abirinci@atauni.edu.tr)

^aSütçü İmam Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, 46100, Kahramanmaraş

^bAtatürk Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, 25240, Erzurum

Özet – Bu çalışmada Erzurum, Erzincan ve Bayburt illerinden oluşan TRAI Bölgesindeki çiftçilerin refah düzeylerinin artırılabilmesi için riske karşı tutumlarında etkili olan faktörlerin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu amaçla TRAI Bölgesini oluşturan Erzurum (52 anket), Erzincan (36 anket) ve Bayburt (34 anket) illerinde 122 anket yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre anket yapılan çiftçilerin %56.6'sı tedbirli ve en az riskli yatırımları tercih eden kişiler olup risk sevmeyen grupta, %22.1'i beklenen gelirleri en yüksek oluncaya kadar risk alan, kararlı, riski yönetme kabiliyeti olan, ekonomik açıdan en ideal davranan kişiler olup riske nötr grupta bulunmaktadır. Bölgede riskli yatırımları seven, maceracı çiftçilerin oranı %21.3 olup risk seven grupta yer almaktadırlar. Bayburt, Erzincan ve Erzurum'da çiftçilerin yarısından fazlası risk sevmeyen grupta yer almaktadır. Bayburt'ta çiftçilerin %14.8'i, Erzincan'da %22.2'si risk seven, Erzurum'da ise %21.2'si riske nötr grupta yer almaktadır.

Anahtar kelimeler – risk, tutum, sosyo-ekonomik özellikler, TRAI Bölgesi.

Gaziosmanpaşa Journal of Scientific Research 7 (2013) 55-66

Socio-economic Characteristics in terms of Attitudes towards to the Risk of Farmer in TRA I Region

Abstract – The aim of this study is to define the factors, which affect the attitudes of farmers living in the TRA 1 region, to which cities of Erzurum, Erzincan and Bayburt belong, towards to the risk management so that their level of welfare could be raised. For this purpose, total of 122 questionnaires have been conveyed and used in analysis in TRA 1 regions; Erzurum (52

* Bu çalışma 1090394 nolu TÜBİTAK projesiyle desteklenen Emine İKİKAT TÜMER'in doktora tezinden türetilmiştir.

† Sorumlu yazar

questionnaires), Erzincan (36 questionnaires) and Bayburt (34 questionnaires). According to the results of the analysis, 56.6% of the farmers belong to the group, in which the taking risks or making investments with the possibility of risk are not be preferred; but 22.1% of farmers are willing to take the risks until their expectations will be fulfilled, they have also the ability to manage the risk and are decisive and they manage their actions with the best possible economic aspects and belong to the neutral group. The amount of the farmers, who are the fan of risky investments and adventurous are calculated as 21.3% in the area. In Bayburt, Erzurum and Erzincan, more than half of the farmers are for the side of riskless investments. The percentage values of the farmers taking the risky investments per to the cities as follows; Bayburt 14.8 ; Erzincan 22.2 and Erzurum 21.2% and they are regarded to be in the neutral group.

Keywords –
risk, attitude, socio-economic characteristic, TRA I Region.

Received: 12.08.2013

Accepted: 04.09.2013

1. Giriş

Tarım sektörü, nüfusun gıda maddeleri ihtiyacını karşılamasının yanı sıra sanayi sektörüne hammadde sağlaması, belli bir kesime istihdam olanağı sağlanması ve dışa bağımlılığın önlenmesi gibi nedenlerle stratejik öneme sahiptir (Tümer 2011). Sektör, nüfus açısından taşıdığı kritik önemin yanı sıra doğal, ekonomik, sosyal, siyasal, teknolojik ve kişisel risklerden yüksek düzeyde etkilenen, son derece hassas ve kendine özgü bir yapıya sahiptir (Demiryürek vd. 2006; Çukur vd., 2008). Bu açıdan bakıldığında, tarımın insanlığın beslenmesindeki fonksiyonunu etkili bir şekilde yerine getirmesi; tarımsal üretimi tehdit eden risklerin yönetimiyle doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle gelişmiş ülkelerin yıllar önce başlatmış oldukları tarımda risk yönetim teknikleri uygulamaları ve alt yapı çalışmaları sonucu doğa olayları büyük ölçüde afet olmaktan çıkarılmıştır (Binici vd. 2003, Oğuz ve Kan 2006).

İşletmecilik kararları belirlilik, risk ya da belirsizlik koşulları altında verilmektedir. Belirlilik, bir karara ait bilinen muhtemel (olası) bir sonucun olduğu durumu ifade etmektedir. Diğer yandan bir kararla ilgili birden fazla olası sonucun olduğu durum ise risk ya da belirsizlik olarak belirlenmektedir (Salvatore 1993). Risk ve belirsizlik kavramları birçok kez aynı anlamda kullanılmaktadır. Ancak bu kavramlar birbirinden farklı anlamları ifade etmektedir. Risk, bir olayın belirli bir olasılıkla tahmini iken, belirsizlik, bir olaya ait olasılıkların bilinmediği durumda karar alma işlemidir (Zepeda 1993).

Tarım sektöründe işletmeci tarafından verilen kararların büyük bir kısmı risk faktörlerini içermektedir. Tarımsal üretimin doğal şartlara bağlı olması, belirli bir dönem içerisinde üretimin yapılması ve üretimin toprağa bağlı olması gibi zorunluluklar risk ve belirsizliği beraberinde getirmektedir (Akçaöz 2001; Tümer 2004; Akcaoz ve Ozkan 2005; Birinci ve İkikat Tumer 2006). Tarımsal üretimin doğasından kaynaklanan bu risk ve belirsizliklere karşı çiftçilerin sergiledikleri tutum ve davranışlar; risk sevmeyen, riske nötr ve risk seven olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. Riski sevmeyenler, tedbirli kişilerdir ve daha az riskli yatırımları ya da gelir kaynaklarını tercih etmektedirler. Bu kişiler genellikle, düşük gelir veya zarar olasılığını azaltmak için, beklenen gelirin bir kısmından vazgeçmekte ve daha az gelir getiren fakat daha istikrarlı olan faaliyetleri

seçmektedirler. Riski sevenler ise, daha maceracı kişilerdir. Bu kişiler beklenen parasal değeri eşit olan alternatiflerle karşılaştıklarında, daha az kesinlik taşıyan sonucu, daha kesin olan sonuca tercih etmektedirler. Riske tepkisiz kişiler, risk sevenler ile sevmeyenler arasında bir kategoride yer alırlar. Bu kişiler beklenen en yüksek geliri seçerler (Ceyhan vd. 1996; Bauer ve Bushe 2003;). Riske tepkisiz olan kişiler beklenen gelirleri en yüksek oluncaya kadar risk alırlar. Beklenen en yüksek gelir seviyesine ulaştıktan sonra risk almazlar. İdeal davranış sergileyen, riski yönetebilen, en kararlı gruptur.

Risk ve belirsizlik altında olan tarım sektöründe çiftçiler, sosyo-ekonomik ve demografik özelliklerine göre farklı kararlar almaktadırlar (Gündüz ve Esengün, 2007). Çiftçilerin risk karşısındaki tutumlarının ortaya konulması, sağlıklı sonuçlar alınmasına ve yaşam standartlarının yükselmesine yardımcı olacaktır (Karahana, 2005). Bu çalışmada Erzurum, Erzincan ve Bayburt illerinden oluşan TRAI Bölgesindeki çiftçilerin refah düzeylerinin artırılabilmesi için riske karşı tutumlarında etkili olan faktörlerin ortaya konulması amaçlanmıştır.

2. Materyal ve Yöntem

Türkiye’de tarım işletmelerinde genellikle muhasebe kayıtları tutulmadığı için, araştırma için gerekli veri seti anketler yardımıyla sağlanmaktadır. Araştırma materyalinin birincil verilerini Erzurum, Erzincan ve Bayburt illerinden oluşan TRAI Bölgesindeki çiftçilerden elde edilen, 2009 üretim dönemine ait veriler oluşturmaktadır. Veriler çalışmanın amacına uygun olarak düzenlenmiş anket formu kullanılarak, çiftçilerle karşılıklı görüşme yoluyla elde edilmiştir.

Çalışmanın ikincil verileri, Erzurum, Erzincan ve Bayburt Tarım İl ve İlçe Müdürlükleri ve TÜİK’ten temin edilmiştir. Ayrıca risk ve belirsizlik konusunda yayınlanmış olan yerli ve yabancı kaynaklardan da yararlanılmıştır.

Anket sayısı Oransal Örnekleme Yöntemi ile tespit edilmiştir. Sonlu bir popülasyon için belli bir özelliği taşıyanların bilinen veya tahmin edilen oranına göre örnek hacmi hesaplanmıştır. Maksimum örnek hacmiyle çalışmak olası hatayı azaltacağından $p=0.5$ alınmıştır (Newbold 1995; Miran 2010).

$$n = \frac{N * p * (1 - p)}{(N - 1) * \sigma_p^2 + p * (1 - p)}$$

$$\sigma_p^2 = \left(\frac{r}{Z_{\alpha/2}} \right)^2$$

Formülde; n: Örnek büyüklüğü, N: Popülasyondaki işletme sayısı, σ_p^2 : Oranın varyansı, r: Ortalamadan izin verilen hata payı, $Z_{\alpha/2}$: z cetvel değeri, p: Sigorta yaptırmak isteyen çiftçilerin olası oranını göstermektedir.

$$\sigma_p^2 = \left(\frac{r}{Z_{\alpha/2}} \right)^2 = \left(\frac{0.075}{1.645} \right)^2 = 0.00205$$

$$n = \frac{61832 * 0.5 * 0.5}{61831 * 0.00205 + 0.5 * 0.5} \cong 122$$

Erzurum ilinde Merkez, Pasinler, Tortum, Oltu, Hınıs, Horasan ve Çat ilçeleri, Erzincan'da Merkez, Üzümlü, Tercan, Çayırılı ve Refahiye ilçeleri ve Bayburt'ta ise Aydıntepe, Demirözü ve Merkez ilçeleri çalışmanın kapsamını oluşturmaktadır. Erzurum'da 52, Erzincan'da 36 ve Bayburt'ta 34 anket olmak üzere toplamda 15 ilçe ve 30 köyde 122 anket yapılmış ve analizlerde kullanılmıştır.

3. Araştırma Bulguları

Anket yapılan çiftçilerin %56.6'sı tedbirli ve en az riskli yatırımları tercih eden kişiler olup risk sevmeyen grupta yer almaktadırlar. Çiftçilerin %22.1'i beklenen gelirleri en yüksek oluncaya kadar risk alan, kararlı, riski yönetme kabiliyeti olan, ekonomik açıdan en ideal davranan kişiler olup riske nötr grupta bulunmaktadır. Bölgede riskli yatırımları seven, maceracı çiftçilerin oranı %21.3 olup risk seven grupta yer almaktadırlar. Bayburt, Erzincan ve Erzurum'da çiftçilerin yarısından fazlası risk sevmeyen grupta yer almaktadır. Bayburt'ta çiftçilerin %14.8'i, Erzincan'da %22.2'si risk seven, Erzurum'da ise %21.2'si riske nötr grupta yer almaktadır (Tablo 1).

Tablo 1. Riske karşı tutumlarına göre çiftçilerin TRA I Bölgesi illerine dağılımı

İller	Risk grubu						Toplam	
	Risk Sevmeyen		Riske Nötr		Risk Seven		N	%
	N	%	N	%	N	%		
Bayburt	23	67.6	6	17.6	5	14.8	34	100
Erzincan	18	50.0	10	27.8	8	22.2	36	100
Erzurum	28	53.8	11	21.2	13	25.0	52	100
TRA I	69	56.6	27	22.1	26	21.3	122	100

Anket yapılan bölgede 41-60 yaş arasındaki çiftçiler toplamda en fazla paya sahiptir. Bu çiftçilerin %50.9'u risk sevmeyen, %23.6'sı riske nötr ve %25.5'i risk seven grupta yer almaktadır. 60 yaşın üzerindeki çiftçiler riske nötr ve risk seven grupta sırasıyla %11.1 ve %11.1 oranı ile en az paya sahiptir. Bu çiftçilerin %77.8'i risk sevmeyen grupta yer almaktadır. Emeklilik yaşının geldiğini düşünen 60 yaşın üzerindeki çiftçiler, tarımsal üretimle ilgili kararlarda aktif rol oynamamaktadırlar. 41 yaşından küçük olan çiftçiler, 41-60 yaş arasındakilere göre tecrübesiz oldukları için daha çekimser davranmaktadırlar. Çiftçilerin %54.9'u (67 kişi) ilkökul, %22.1'i (27 kişi) ortaokul, %13.9'u (17 kişi) lise, %4.1'i (5 kişi) üniversite mezunu iken %5.0'i (6 kişi) okuma yazma bilmemektedir (Tablo 2). Okuryazar olmayan çiftçilerin %66.6'sı risk sevmeyen, %16.7'si riske nötr ve

%16.7'si risk seven grupta bulunmaktadır. Araştırma bölgesinde ailedeki birey sayısı 2-4 bireye sahip olan çekirdek ailelerin %63.6'sı risk sevmeyen, %12.2'si riske nötr ve %24.2'si risk sevmeyen grupta yer almaktadır. Ailedeki birey sayısı 10 ve üzerinde olanlar genellikle anne ve babasıyla birlikte yaşayan veya evlenmiş erkek çocuklarıyla aynı evi paylaşan geniş ailelerdir. Bu ailelerde risk sevmeyenlerin oranı %60.0, riske nötr ve risk sevmeyenlerin oranı ise %20.0 olarak hesaplanmıştır. 5-9 bireye sahip olanlar risk sevmeyen, riske nötr ve risk seven grupta sırasıyla %53.2, %26.6 ve %20.2 oranında yer almaktadırlar. Anket yapılan işletmelerde ortalama aile birey sayısı 5.95 kişi olup bu sayı Türkiye'de 2009 yılı itibariyle tarım işletmelerinde 5.77 kişi (Anonim 2010) olarak belirlenmiştir. Araştırma yöresinde tarımda çalışan 1-3 bireye sahip olan çiftçilerin %56.3'ü risk sevmeyen, %19.5'i riske nötr ve %24.2'si risk sevmeyen grupta yer almaktadır. Çiftçilerin bakmakla yükümlü olduğu kişilerden 7 ve üzerinde bireyi tarımsal üretimde çalışanların %60.0'ı risk sevmeyen, %30'u kararlı diğer bir ifadeyle riske nötr ve %10.0'u risk sevmeyen grupta yer almaktadır. Anket yapılan çiftçilerin %26.2'si 1-19 yıl, %50.8'i 20-39 yıl ve %23.0'ü 40 yıl ve daha fazla tarımsal üretimde tecrübeye sahiptir. Yörede 1-19 yıl tecrübeye sahip olan çiftçilerin %53.1'i risk sevmeyen, 20-39 yıl tarımsal üretimde tecrübeye sahip olanların %53.3'ü, 40 yıl ve daha fazla tecrübeye sahip olanların %67.9'u risk sevmeyen grupta yer almaktadır. Bölgede 20-39 yıl tarımsal üretim tecrübesi olan çiftçilerin %29.0'unun maceracı ve risk almaktan çekinmeyen diğer bir ifadeyle risk seven grupta yer aldığı tespit edilmiştir (Tablo 2).

Kooperatif; ortak ekonomik ve özel çıkarlarını korumak amacıyla bir araya gelen değişir ortaklı ve değişir sermayeli teşekküllerdir. Bölgedeki çiftçilerin %71.3'ünün (87 kişi) herhangi bir kooperatife üyeliği bulunmazken, %28.7'si (35 kişi) kooperatif üyesidir. Bu sonuca göre, bölgede çiftçilerde ortak menfaatler için bir araya gelme bilincinin henüz yerleşmemiş olduğu söylenebilir. Kooperatife üye olmayan çiftçilerin %56.4'ü risk sevmeyen, %21.8'i riske nötr ve risk seven grupta yer almaktadırlar (Tablo 2).

Sosyal güvence; insanlara, bugün ve gelecekte, çalışma koşullarını yitirmesi hali de dahil olmak üzere çeşitli risklere karşı, yaşamını sürdürebileceği sürekli bir gelir güvencesinin sağlanmasıdır (Anonim 2009a). Araştırma bölgesindeki çiftçilerin %82.8'i (101 kişi) sosyal güvenceye sahip iken %17.2'sinin (21 kişi) sosyal güvencesi bulunmamaktadır. Sosyal güvencesi olan çiftçilerin %58.4'ünün risk sevmeyen grupta yer alması da çeşitli risklere karşı yaşamını garanti altına almak isteyenlerin riski sevmeyişini ortaya koymaktadır (Tablo 2). Türkiye'de toplam nüfusun %93.4'ü sosyal güvence şemsiyesi altında bulunmaktadır (Anonim 2009b).

Çiftçilerin %72.1'i (88 kişi) işletme dışında yatırım yapmamaktadır. Bu çiftçiler elde ettikleri gelir ile işletmelerine yatırım yapmaktadırlar. İşletme dışında yatırımı bulunmayan çiftçilerin %55.7'si risk sevmeyen, %21.6'sı riske nötr ve %22.7'si risk seven grupta yer almaktadır. İşletme dışında yatırım yapan çiftçilerin %58.8'i risk sevmeyen, %23.5'i riske nötr ve %17.7'si risk seven grupta yer almaktadır. Çiftçilerin %49.2'i (70 kişi) tarım dışında herhangi bir işte çalışmamaktadır. Tarım dışında bir işte çalışmayan çiftçilerin %58.6'sı risk sevmeyen, %21.4'ü riske nötr ve %20.0'si risk seven grupta yer almaktadır. Tarım dışında herhangi bir işte çalışan çiftçilerin %53.8'si risk sevmeyen, %23.1'i hem riske nötr hem de risk seven grupta yer almaktadır.

Tablo 2. Riske karşı tutumlarına göre çiftçilerin sosyo-demografik özellikleri

		Risk grubu						Toplam	
		Risk Sevmeyen		Riske Nötr		Risk Seven			
		N	%	N	%	N	%	N	%
Yaş	20-40	27	55.1	12	24.5	10	20.4	49	100
	41-60	28	50.9	13	23.6	14	25.5	55	100
	61 +	14	77.8	2	11.1	2	11.1	18	100
Eğitim	Okuryazar olmayan	4	66.6	1	16.7	1	16.7	6	100
	İlkokul	35	52.2	17	25.4	15	22.4	67	100
	Ortaokul	16	59.3	5	18.5	6	22.2	27	100
	Lise	11	64.8	3	17.6	3	17.6	17	100
	Üniversite	3	60.0	1	20.0	1	20.0	5	100
Ailedeki birey sayısı	2-4	21	63.6	4	12.2	8	24.2	33	100
	5-9	42	53.2	21	26.6	16	20.2	79	100
	10 +	6	60.0	2	20.0	2	20.0	10	100
Tarımda çalışan birey	1-3	49	56.3	17	19.5	21	24.2	87	100
	4-6	14	56.0	7	28.0	4	16.0	25	100
	7 +	6	60.0	3	30.0	1	10.0	10	100
Tecrübe (yıl)	1-19	17	53.1	9	28.1	6	18.8	32	100
	20-39	33	53.3	11	17.7	18	29.0	62	100
	40 +	19	67.9	7	25.0	2	7.1	28	100
Kooperatif üyeliği	Yok	49	56.4	19	21.8	19	21.8	87	100
	Var	20	57.1	8	22.9	7	20.0	35	100
Sosyal güvence	Yok	10	47.6	6	28.6	5	23.8	21	100
	Var	59	58.4	21	20.8	21	20.8	101	100
İşletme dışı yatırım	Yok	49	55.7	19	21.6	20	22.7	88	100
	Var	20	58.8	8	23.5	6	17.7	34	100
Tarım dışı işte çalışma	Hayır	41	58.6	15	21.4	14	20.0	70	100
	Evet	28	53.8	12	23.1	12	23.1	52	100
Şans oyunu oynama	Hayır	63	57.8	23	21.1	23	21.1	109	100
	Evet	6	46.2	4	30.8	3	23.0	13	100
Tarım il ve ilçe müdürlükleri ile görüşme sıklığı	Hiç	17	48.6	8	22.8	10	28.6	35	100
	Nadiren	18	64.3	4	14.3	6	21.4	28	100
	Orta düzeyde	14	58.3	6	25.0	4	16.7	24	100
	Çoğu zaman	12	52.2	6	26.1	5	21.7	23	100
	Her zaman	8	66.7	3	25.0	1	8.3	12	100

Çiftçilerin %89.3'ü (109 kişi) şans oyunu oynamamakta olup şans oyunu oynamayan çiftçilerin %57.8'i risk sevmeyen, %21.1'i ise hem riske nötr hem de risk seven grupta yer almaktadır. Şans oyunu oynayan çiftçilerin %46.2'si risk sevmeyen, %30.8'i ise riske nötr ve %23.0'ü risk seven grupta yer almaktadır (Tablo 2). Çukurova bölgesinde yapılan bir araştırmada çiftçilerin %59.8'inin şans oyunu oynadığı tespit edilmiştir. Bu yöredeki çiftçilerin %24.1'i risk sevmeyen, %12.5'i riske nötr ve %23.2'si risk seven

grupta yer aldığı belirlenmiştir (Akçaöz 2001). Bölgedeki çiftçiler Çukurova bölgesindeki çiftçilere göre daha az şans oyunu oynamaktadırlar.

Araştırma bölgesinde Tarım il ve ilçe müdürlükleriyle görüşmeyenlerin oranı %28.7 (35 kişi), nadiren görüşenlerin oranı %23.0 (28 kişi), orta düzeyde görüşenlerin oranı %19.7 (24 kişi), çoğu zaman görüşenlerin oranı %18.9 (23 kişi) ve her zaman görüşenlerin oranı %9.8 (12 kişi) olarak hesaplanmıştır. Tarım il ve ilçe müdürlükleriyle görüşme sıklığı orta düzey ve üzerinde olanların belirli ölçüde risk alan, kararlı diğer bir ifadeyle riske nötr grupta olanların oranının %25 ve üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Bu kurumla nadiren görüşenlerin %64.3'ü risk sevmeyen, %14.3'ü ise riske nötr ve %21.4'ü risk seven grupta yer almaktadır. Orta düzeyde görüşenlerin %58.3'ü risk sevmeyen, %25.0'i ise riske nötr ve %16.7'si risk seven grupta bulunmaktadır. Çoğu zaman Tarım il ve ilçe müdürlükleriyle görüşenlerin %52.2'si risk sevmeyen, %26.1'i ise riske nötr ve %21.7'si risk seven grupta yer almaktadır. Tarım il ve ilçe müdürlükleriyle her zaman görüşenlerin %66.7'si risk sevmeyen, %25.0'i ise riske nötr ve %8.3'ü risk seven grupta bulunmaktadır (Tablo 2).

Genel tarım sayımı (2001) sonuçlarına göre, Türkiye'de mevcut tarım işletmelerinin %67.4'ünde bitkisel ve hayvansal üretim birlikte yapılırken, sadece bitkisel üretim yapan işletmelerin oranı %30.2 ve sadece hayvansal üretim yapan işletmelerin oranı %2.4'tür (Anonim 2001). Araştırma bölgesinde anket yapılan çiftçilerin %18.9'u (23 kişi) bitkisel üretim, %5.7'si (7 kişi) hayvansal üretim ve %75.4'ü (92 kişi) bitkisel ve hayvansal üretimi birlikte yapmaktadırlar. Bölgede sadece hayvansal üretim yapan işletmelerin oranı Türkiye ortalamasının üzerindedir. Bitkisel üretim yapan işletmelerin %65.3'ü risk sevmeyen, %21.7'si riske nötr ve %13.0'ü risk seven grupta yer almaktadır. Hayvansal üretim yapan işletmelerin %42.9'u risk sevmeyen, %14.2'si riske nötr ve %42.9'u risk seven grupta bulunmaktadır. Karma üretim yapan işletmelerin %55.5'i risk sevmeyen, %22.8'i ise riske nötr ve %21.7'si risk seven grupta yer almaktadır (Tablo 3). Çiftçilerin bir yıl boyunca yapmış oldukları bitkisel ve hayvansal üretimden elde ettikleri gelir tarımsal üretimden elde edilen gelir olarak değerlendirilmiştir. Tarımsal üretimden elde edilen geliri 6500 TL ve daha az olan işletmelerin oranı %28.7 (35 kişi), 7000-13500 TL arasında gelir elde edenlerin oranı %41.0 (50 kişi) ve 1400 TL ve daha fazla gelir elde edenlerin oranı %30.3 (37 kişi) olarak belirlenmiştir. Tarımsal üretimden 6500 TL ve daha az gelir elde eden işletmelerin %57.1'i, tarımsal üretimden 7000-13500 TL gelir elde eden işletmelerin %58.0'i, tarımsal üretimden 14000 TL ve daha fazla gelir elde eden işletmelerin %54.1'i risk sevmeyen grupta yer almaktadır. 14000 TL ve daha fazla gelir elde eden işletmelerde riske nötr olanların diğer gruplardan fazla olması, bu çiftçilerin beklenen gelirlerini elde edinceye kadar risk aldıklarını ifade etmektedir. Çiftçilerin bir yıl boyunca bitkisel ve hayvansal üretime yapmış oldukları masraflar toplamı tarımsal üretime ayrılan bütçe olarak değerlendirilmiştir. Tarımsal üretime ayrılan bütçesi 4500 TL'den az olan işletmelerin oranı %28.7 (35 kişi), 5000-10000 TL arasında bütçe ayıranların oranı %51.6 (63 kişi) ve 11000 TL ve daha fazla bütçe ayıranların oranı %19.7 (24 kişi) olarak belirlenmiştir. Tarımsal üretime 4500 TL'den az bütçe ayıran işletmelerin %57.1'i risk sevmeyen, %20.0'si riske nötr ve %22.9'u risk seven grupta yer almaktadır. Tarımsal üretime 5000-10000 TL bütçe ayıran işletmelerin %62.0'si risk sevmeyen, %19.0'u riske nötr ve %19.0'u risk seven grupta bulunmaktadır. Tarımsal üretime 11000 TL ve daha fazla bütçe ayıran işletmelerin %41.7'si risk sevmeyen,

%33.3'ü riske nötr ve %25.0'i risk seven grupta yer almaktadır. Gelirlerinin tamamını tarımdan elde eden işletmelerin oranı %57.4 (70 kişi), tarımsal üretim dışından sağlanan geliri 1000-5000 TL olan işletmelerin oranı %13.9 (17 kişi), tarım dışı geliri 5001-10000 TL olanların oranı %22.1 (27 kişi) ve geliri 10001 TL ve üzerinde olanların oranı %6.6 (8 kişi) olarak hesaplanmıştır. Gelirinin tamamını tarımsal üretimden elde edenlerin %60.0'ı risk sevmeyen, %22.9'u riske nötr ve %17.1'i risk seven grupta bulunmaktadır.

Tablo 3. Riske karşı tutumlarına göre işletmelerin özellikleri

		Risk grubu							
		Risk		Riske Nötr		Risk Seven		Toplam	
		Sevmeyen							
		N	%	N	%	N	%	N	%
Üretim çeşidi	Bitkisel	15	65.3	5	21.7	3	13.0	23	100
	Hayvansal	3	42.9	1	14.2	3	42.9	7	100
	Karma	51	55.5	21	22.8	20	21.7	92	100
Tarımdan elde edilen gelir (TL/yıl)	≤6500	20	57.1	8	22.9	7	20.0	35	100
	7000-13500	29	58.0	8	16.0	13	26.0	50	100
	14000 +	20	54.1	11	29.7	6	16.2	37	100
Tarıma ayrılan bütçe (TL/yıl)	≤4500	20	57.1	7	20.0	8	22.9	35	100
	5000-10000	39	62.0	12	19.0	12	19.0	63	100
	11000 +	10	41.7	8	33.3	6	25.0	24	100
Tarım dışı gelir (TL/yıl)	Olmayan	42	60.0	16	22.9	12	17.1	70	100
	1000-5000	9	53.0	4	23.5	4	23.5	17	100
	5001-10000	14	51.9	4	14.8	9	33.3	27	100
	10001 +	4	50.0	3	37.5	1	12.5	8	100
Önceki yıla ait borç	Yok	30	53.6	15	26.8	11	19.6	56	100
	Var	39	59.1	12	18.2	15	22.7	66	100
Büyükbaş hayvan varlığı (baş)	Yok	16	66.7	5	20.8	3	12.5	24	100
	1-6	16	64.0	1	4.0	8	32.0	25	100
	7-25	27	56.2	13	27.1	8	16.7	48	100
	26 +	10	40.0	8	32.0	7	28.0	25	100
Arazi varlığı (da)	Yok	3	42.9	1	14.2	3	42.9	7	100
	1-4	3	60.0	0	0.0	2	40.0	5	100
	5-9	4	50.0	3	37.5	1	12.5	8	100
	10-19	9	50.0	2	11.1	7	38.9	18	100
	20-49	16	72.7	4	18.2	2	9.1	22	100
	50-99	17	56.7	10	33.3	3	10.0	30	100
	100-199	11	61.1	2	11.1	5	27.8	18	100
	200-499	2	25.0	4	50.0	2	25.0	8	100
	500 +	4	66.6	1	16.7	1	16.7	6	100

Tarımsal üretim dışından gelir sağlayan işletmelerin yarıdan fazlasının risk sevmeyen grupta yer alması çiftçilerin risk almak istemediklerini ve tarım dışında bir işte çalışarak elde edecekleri geliri garanti edeceklerini göstermektedir. Çiftçilerin %45.9'unun (56 kişi) bir önceki yıla ait borcu bulunmamaktadır. Bir önceki yıla ait borcu olmayan çiftçilerin %53.6'sı risk sevmeyen, %26.8'i ise riske nötr ve %19.6'sı risk seven grupta yer almaktadır. Bir önceki yıla ait borcu olan çiftçilerin %59.1'i risk sevmeyen, %18.2'si riske nötr ve %22.7'si risk seven grupta yer almaktadır. Bir önceki yıla ait borcu olmayan çiftçiler diğerlerine göre kendilerine güvenmekte ve daha fazla risk alabilmektedirler. Büyükbaş hayvan varlığı bulunmayan işletmeler %19.7 (24 işletme) oranındadır. Bu işletmelerde sadece bitkisel üretim yapılmakta olup risk sevmeyenlerin oranı %66.7 ve risk sevenlerin oranı %12.5'tir. 1-6 büyükbaş hayvanı olanlar %20.5 (25 işletme), 7-25 büyükbaş hayvanı olanların %39.3 (48 işletme) ve 26 ve daha fazla büyükbaş hayvanı olanların ise %20.5 (25 işletme) oranındadır. 1-6 büyükbaş hayvanı olanların %64.0'ü, 7-25 büyükbaş hayvanı olanların %56.2'si, 26 ve daha fazla büyükbaş hayvanı olanların %40.0'ü risk sevmeyen grupta yer almaktadırlar. 26 ve daha fazla büyükbaş hayvanı olan grupta riske nötr olan işletme sahiplerinin oranı diğer gruplara göre daha fazladır. Bu çiftçilerin diğerlerine göre aldıkları riski yönetme eğilimlerinde oldukları söylenebilir. Arazisi olmayan sadece hayvansal üretim yapan işletmelerin oranı %5.7 (7 işletme) olarak hesaplanmıştır. Arazi varlığı 1-4 da olan işletmelerde çiftçilerin %40'ı risk seven grupta iken riske nötr grupta çiftçi bulunmamaktadır. Bu gruptaki çiftçilerin risk yönetime isteğinin bulunmadığını söylemek mümkündür (Tablo 3).

Tablo 4. Riske karşı tutumlarına göre çiftçilerin sigorta yaptırmaya istekleri

		Risk grubu						Toplam	
		Risk Sevmeyen		Riske Nötr		Risk Seven			
		N	%	N	%	N	%	N	%
Bitkisel ürün sigortası yaptırmaya isteği	Hayır	26	49.0	11	20.8	16	30.2	53	100
	Evet	43	62.3	16	23.2	10	14.5	69	100
Sel sigortası yaptırmaya isteği	Hayır	19	52.8	11	30.6	6	16.6	36	100
	Evet	50	58.1	16	18.6	20	23.3	86	100
Kuraklık sigortası yaptırmaya isteği	Hayır	14	48.3	7	24.1	8	27.6	29	100
	Evet	55	59.1	20	21.5	18	19.4	93	100

Bitkisel ürün sigortası yaptırmak isteyen çiftçilerin oranı %56.6 (69 kişi) olarak hesaplanmıştır. Bitkisel ürün sigortası yaptırmak isteyen çiftçilerin %62.3'ü risk sevmeyen grupta, %23.2'si riske nötr grupta ve %14.5'i risk seven grupta yer almaktadır. Çalışmanın yapıldığı yılda sigorta kapsamında olmayan sel riski, sigorta kapsamına alındığı ve devlet sigorta priminin %50'sini desteklediği takdirde, sel sigortası yaptırmak isteyenlerin oranı %70.5 (86 kişi) olarak hesaplanmıştır. Sel sigortası yaptırmak isteyenlerin %58.1'i risk sevmeyen, %18.6'sı riske nötr ve %23.3'ü risk sevmeyen grupta yer almaktadır. 2010 yılında sigorta kapsamına alınan sel sigortasını yaygınlaştırmak için çiftçilere bu konuda bilgi verilebilir. Tarım sigortaları kapsamında

bulunmayan kuraklık riski, sigorta kapsamına alındığı ve devlet sigorta priminin %50'sini desteklediği takdirde, kuraklık sigortası yaptırmak isteyenlerin oranı %76.2 (93 kişi) olarak hesaplanmıştır. Kuraklık sigortası yaptırmak isteyenlerin %59.1'i risk sevmeyen, %21.5'i riske nötr ve %19.4'ü risk seven grupta yer almaktadır (Tablo 4). Kuraklık sigortasının sigorta kapsamına alınması için gerekli çalışmalar yapılmalıdır.

4. Sonuç ve Öneriler

TRA I Bölgesindeki çiftçilerin refah düzeylerinin artırılabilmesi için riske karşı tutumlarında etkili olan faktörlerin ortaya konulması amacıyla yapılan çalışmanın sonuçlarına göre Bayburt, Erzincan ve Erzurum'da çiftçilerin yarıdan fazlası risk sevmeyen grupta yer almaktadır. Bu sonuca göre bölgedeki çiftçiler risk transferi konusunda bilgilendirilirse tarımsal üretimin yapısında var olan risklerin üstesinden gelebileceklerdir.

Çalışma kapsamındaki çiftçilerin %27.8'i kooperatife üyedir. Bu oranın düşük olması, yöredeki çiftçilerde ortak hareket etme yeteneğinin yetersiz olduğunu göstermektedir. Bu yetersizlikten yola çıkarak bölge çiftçilerinin ortak ekonomik ve özel çıkarlarını korumaları amacıyla kooperatif kurmaları teşvik edilmelidir. Bireyler mevcut durumu ve geleceğini garanti altına almak amacıyla, sosyal güvence sahibi olmaktadır. Bölgedeki çiftçilerin %82.8'inin sosyal güvencesi bulunmaktadır. Sosyal güvencesi olan çiftçilerin, kendileri gibi ürünlerini de güvence altına almak istemeleri çok doğaldır. Bir başka ifadeyle risk sevmeyen çiftçilerin, riske nötr ve risk sevenlere göre, risk transfer yöntemlerinden tarım sigortalarına daha ılımlı yaklaşacakları olasıdır. Çiftçilerin, tarımsal üretimden elde edecekleri gelirlerini güvence altına almaları yönünde eğilimlerinin artırılması için risk yönetimi konusunda bilgilendirilmeleri önem arz etmektedir. Bu bağlamda özellikle risk transfer ve kontrol yöntemleri hakkında bilgi verici toplantılar düzenlenebilir.

TRA I Bölgesinde işletme dışında yatırımı olan ve tarımsal üretim dışındaki bir işte çalışan çiftçiler bu yollarla elde ettikleri geliri tarımsal üretimde karşılaştıkları riskleri yönetmek için bir strateji olarak görmektedirler. Yörede çiftçiler risk yönetim stratejileri ve bunların hangi durumlarda uygulanacağı konusunda aydınlatılabilirler. Tarım il ve ilçe müdürlükleriyle görüşme sıklığı orta ve üst düzeyde, riske nötr grupta olan çiftçilerin oranı %25'in üzerindedir. Bu çiftçiler Tarım il ve ilçe müdürlükleri personelinin aldıkları bilgiler ışığında, tarımsal üretimde bir dereceye kadar risk almak gerektiğinin bilincine varmışlardır. Bir yıl boyunca tarımsal üretimden elde ettikleri ortalama gelirleri 14000 TL ve daha fazla olan çiftçilerin riske nötr gruptaki oranları diğerlerinden daha fazladır. Buradan yola çıkarak geliri yüksek olan çiftçilerin daha tutarlı davrandığını söylemek mümkündür. Ancak çiftçilerin gelirleri azaldıkça daha risksiz ortamda üretim yapma eğilimleri artmaktadır. Belirli ölçüde risk alarak tarımsal üretime 11000 TL ve daha fazla bütçe ayıran çiftçilerin %33.3'ü riske nötr grupta yer almaktadır. Bu çiftçiler beklenen gelirlerini yükseltmek için üretim periyodu boyunca gerekli harcamaları yaptıklarını ve belirli ölçüde risk almaya eğilimli olduklarını göstermektedir.

Araştırma bölgesinde anket yapılan çiftçilerin %18.9'u bitkisel üretim, %5.7'si hayvansal üretim ve %75.4'ü bitkisel ve hayvansal üretimi birlikte yapmaktadırlar. Bitkisel üretim yapan çiftçilerin diğerlerine göre daha az risk almak istemeleri bitkisel ürün sigortasına karşı tutumlarının yönünü belirlemektedir. Bölgede tarım sigortasını yaygınlaştırmak isteyen kurum ve kuruluşlar bitkisel üretim yapan çiftçilere öncelik vermelidir. Araştırma bölgesi ve Türkiye'de hem bitkisel hem de hayvansal üretimi birlikte yapan karma işletmelerin oranının %65'in üzerinde olması tarım üretimin yapısından kaynaklanan riskin transferinin benimsenmesinde kolaylık sağlayacaktır. Bitkisel ürün sigortası yaptırmak isteyen çiftçilere bölgede tarım sigortasını yaygınlaştırmak isteyen kurum ve kuruluşlar öncelik verebilirler. Bu çiftçilerin sosyo-ekonomik özellikleri incelenerek, bu özellikler doğrultusunda yayım çalışmalarına yön verilebilir. Çiftçilerin %70'inden fazlası sel ve kuraklık sigortası yaptırmak istediklerini beyan etmişlerdir. Tarım sigortası ile ilgilenen kurum ve kuruluşlar sel sigortası yaptırmak isteyen çiftçilere bu konuda bilgi vererek bölgedeki prim üretimlerini artırabilirler. Ayrıca hala tarım sigortaları kapsamına alınmayan kuraklık sigortasının sigorta kapsamına alınması, gerekirse ürünlerin tüm risklere karşı sigortalanması için, dünyada tüm risklere karşı uygulanan sigorta modelleri incelenebilir.

Sonuç olarak çiftçiler için tarım sigortaları konusunda seminerlerin düzenlenmesi, broşür hazırlanması ve dağıtılması, yerel gazete, radyo ve televizyonlarda reklamların yayınlanması, ilgilerini çekebilecek afişler hazırlanması ve bunların önemli noktalara asılması gibi kitle yayım araçlarının kullanılmasının geniş ölçüde yararının olacağı düşünülmektedir.

Kaynaklar

- Akçaöz, H.V. 2001. Tarımsal Üretimde Risk, Risk Analizi ve Risk Davranışları: Çukurova Bölgesi Uygulamaları. Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Adana.
- Akcaoz, H. and Ozkan, B. 2005. Determining Risk Sources and Strategies among Farmers of Contrasting Risk Awareness: A case Study for Cukurova Region of Turkey. *Journal of arid Environments* 62, 661-675.
- Anonim, 2001. Genel Tarım Sayımı. <http://tuikrapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?mhtmlcss&report=Metarp2.rdf&p>
- Anonim, 2009a. Temel Kavramlar. (Erişim tarihi:28.08.2009) <http://www.halkinbirliigi.net/modules.php?name=News&file=article&sid=1098>.
- Anonim, 2009b. Türkiye Cumhuriyet Sosyal Güvenlik Kurumu. (Erişim tarihi 10.11.2009) <http://www.sgk.gov.tr>.
- Bauer, L. and Bushe, D. 2003. *Managing the Modern Farm Business: Identifying Risk Attitudes, Identifying Risk Attitudes*, University of Alberta Faculty of Extension Edmonton, Alberta T6G2T4 ISBN 1-55091-035-3, Canada.
- Binici, T., Koç, A.A., Zulauf, C.R. and Bayaner, A. 2003. Risk Attitude of Farmers in Terms of isk Aversion: A Case Study of Lower Seyhan Plain Farmers in Adana Province, Turkey. *Turk Journal Agriculture for* 27, 305-312.
- Birinci, A. and İkikat Tumer, E. 2006. The Attitudes Of Farmers Towards Agricultural Insurance: The Case of Erzurum, Turkey. *Die Bodenkultur Austrian Journal of Agricultural Research*, 56(2), 41-47.

- Ceyhan, V., Cinemre, H.A. ve Demiryürek, K. 1996. Samsun İli Terme İlçesinde Çiftçilerin Risk Davranışlarının Belirlenmesi, Türkiye 2. Tarım Ekonomisi Kongresi 4-6 Eylül, Adana.
- Çukur, F., Saner, G., Çukur, T. ve Uçar, K. 2008. Malatya İlinde Kayısı Üreticilerinin Riskin Transferinde Tarım Sigortasına Bakış Açılarının Değerlendirilmesi: Doğanşehir İlçesi Polatdere Köyü Örneği. Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 45(2):103-111.
- Demiryürek, K., Ceyhan, V. ve Uysal, O. 2006. Organik ve Geleneksel Fındık Yetiştiren Üreticilerin Risk Tutumlarının Karşılaştırılması. Türkiye VII. Tarım Ekonomisi Kongresi, Antalya Miran, B. 2003. Temel İstatistik. Ege Üniversitesi Basımevi, Bornova, İzmir.
- Gündüz, O. ve Esengün K., 2007. Tokat İli Merkez İlçede Domates Yetiştiren İşletmelerde Risk Davranışına Göre Sosyo-Ekonomik Analizi. Gazi Osman Paşa Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Dergisi Yayınları No:24(1), sy: 51-62, Tokat.
- Karahan, Ö. 2005. Tarımda Üreticilerin Risk Karşısındaki Davranışları Üzerine Bir Araştırma: Ege Bölgesinden Örnek Bir Olay. Ege Üniversitesi Ziraat fakültesi Dergisi,42(3):147-158.
- Miran, B., 2010. Temel İstatistik. Ege Üniversitesi Basımevi, Bornova, İzmir.
- Newbold, P. 1995. Statistics for Business & Economics. Fourth Edition, Prentice-Hall.
- Oğuz, C. ve Kan, A. 2006. Türkiye’de Tarım Sigortalarının mevcut Durumu ve AB’de Uygulanmakta Olan Tarım Sigortaları İle Karşılaştırılması. Türkiye VII. Tarım Ekonomisi Kongresi, Cilt 1, Sy: 293–301, Antalya.
- Salvatore, D. 1993. Managerial Economics in a Global Economy. Mcgraw-Hell International Editions, Economic Series.
- Tümer, E.İ. 2004. Erzurum Merkez İlçe Köylerindeki Çiftçilerin Tarım Sigortası İle İlgili Eğilimleri Üzerine Bir Araştırma. Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi (Yayınlanmamış), Erzurum.
- Tümer, E.İ. 2011. Erzurum, Erzincan ve Bayburt İllerinde (TRA I Bölgesi) Çiftçilerin Riske Karşı Tutumları ve Olası Sigorta Primlerinin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma, Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi (Yayınlanmamış), Erzurum.
- Zepeda, J. B..F. 1993. An Analysis of Production Risk And The Evolution of Modern Wheat Varietal Technology. Master of Science, August 27.